

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, доцента, завідувача
кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Чернети Світлани Юріївни

на дисертацію Кузьміної Марії Олегівни «Формування професійної
компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у закладі вищої
освіти», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі
знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, темами

Реалії воєнного часу змінили умови та практики соціальної роботи, відповідно, змістилися акценти у затребуваних компетентностях і актуалізувалися ті з них, які дозволяють соціальному працівнику виконувати професійні завдання у надскладних умовах. Це призвело до нової парадигми формування професійних компетентностей випускників закладів вищої освіти. Формування професійних компетентностей у випускників спеціальності 231 Соціальна робота базується на компетентнісному підході підготовки сучасного фахівця. Такий підхід змінює в цілому орієнтацію на освоєння змісту освіти, роблячи її особистісно-орієнтованою, а також визначаючи її через поняття «компетентність». Передбачається зростання мотивації та прагнення до професійно-особистісного розвитку, що вимагає визначення мотивації до навчання та бажання вести діяльність за обраною спеціальністю; підтримка професійної адаптації до умов освітнього процесу; розкриття можливостей професійного розвитку з урахуванням потреби у навчанні; підвищення активності та мобільності майбутніх випускників.

Становлення професійної компетентності майбутнього фахівця із соціальної роботи можливе в разі врахування сучасних тенденцій та вимог до його професійної діяльності, забезпечення належної підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Майбутній випускник повинен оволодіти не лише тими компетентностями, які мають теоретичний характер, але й практичними аспектами діяльності соціального працівника, наявність яких вимагає

потенційний працедавець. Авторка слушно зазначає, що для цього потрібно постійно оновлювати зміст освітнього процесу, своєчасно адаптуючи його до нових контекстів соціального буття, включно з актуальними теоретичними знання та практичними навичками, а також залучати здобувачів освіти до роботи з реальними соціальними проблемами. Окрім того, важливо розвивати у них такі ключові компетентності, як комунікативність, емпатію, толерантність, критичне мислення та інші. Це допоможе ефективно працювати з різними категоріями клієнтів, вирішувати складні соціальні проблеми, сприятиме професійному розвитку самого фахівця.

Таким чином, актуальність теми наукового дослідження не викликає сумнівів, оскільки формування професійних компетентностей у майбутніх фахівців з соціальної роботи є особливо нагальною проблемою сьогодення.

Дисертаційне дослідження Кузьміної М.О. є складовою науково-дослідних тем:

- «Управління соціальними процесами як наукова галузь та система в умовах інтеграції України у Європейське співтовариство» (07918) та «Регіональні особливості соціально-управлінських практик в системі менеджменту соціальної роботи» (07911) кафедри «Соціальна робота та психологія» Національного університету «Запорізька політехніка»;

- «Публічно-управлінські механізми розвитку соціальної держави» (№0123U103000) кафедри «Філософія, публічне управління та соціальна робота» Запорізького національного університету.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз анотації, тексту дисертації та змісту публікацій Кузьміної М.О. дає підстави зробити висновок про наукову обґрунтованість та достовірність результатів, отриманих при проведенні дослідження. Усі наукові положення, висновки та рекомендації належним чином обґрунтовані та підкріплені теоретичними положеннями. Вони відповідають меті, завданням та сутності об'єкта дисертаційного дослідження, що забезпечується адекватністю обраних методів дослідження. Зокрема, для розробки структурно-функціональної моделі професійної компетентності соціального працівника

використовувались методи структурно-функціонального аналізу; для виокремлення різновидів професійних компетентностей, систематизації критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності – методи системного аналізу; для порівняння результатів формування професійної компетентності майбутнього соціального працівника на констатувальному й контрольному етапах дослідження – порівняльний аналіз; для виокремлення діагностувального інструментарію – методи діагностичного дослідження; для збору первинних даних – методи опитування. Застосування сучасної наукової методології дозволило автору розробити структурно-функціональну модель професійної компетентності соціального працівника, проаналізувати зарубіжний досвід формування професійної компетентності соціальних працівників в освітніх закладах, розробити методику дослідження професійної компетентності майбутнього соціального працівника та покрокову модель формування професійної компетентності майбутніх випускників, систематизувати критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх випускників спеціальності 231 Соціальна робота, удосконалити методологію формування професійної компетентності майбутнього випускника закладу вищої освіти на прикладі спеціальності 231 Соціальна робота тощо.

Вірогідність наукових результатів та висновків дисертаційної роботи забезпечується достатнім рівнем апробації та високим рейтингом наукових видань, в яких опубліковані результати дисертаційного дослідження.

Структурно рукопис дисертації Кузьміної М.О. складається з анотацій (українською та англійською мовами), вступу, трьох розділів, які логічно і змістовно пов'язані між собою, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок друкованого тексту (з них 195 сторінок основного тексту), містить 23 таблиці, 4 рисунки, список використаних джерел із 176 найменувань, 12 додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів, наведено відомості

про апробацію отриманих результатів, встановлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Мету дослідження здобувачка вбачає в обґрунтуванні, розробці та апробації покрокової моделі формування професійної компетентності майбутніх випускників спеціальності 231 Соціальна робота. Відповідно до поставленої мети сформульовані завдання, які були успішно вирішені.

Чітко визначено об'єкт дослідження (професійна компетентність майбутніх фахівців соціальної роботи у закладі вищої освіти) та предмет дослідження (структурно-функціональна модель професійної компетентності соціального працівника, що об'єднує уміння, знання та спеціальні навички для ефективного виконання професійних завдань).

Щодо експериментальної бази, то в процесі дослідження було розроблено та апробовано програму формування професійної компетентності випускника закладу вищої освіти на прикладі спеціальності 231 Соціальна робота в закладі вищої освіти Національного університету «Запорізька політехніка». Проведено опитування шляхом анкетування 545 здобувачів освіти віком 18 – 30 років спеціальності 231 Соціальна робота, які навчаються на бакалаврському та магістерському рівнях, з яких: 155 здобувачів освіти в Національного університету Запорізька політехніка, 220 здобувачів освіти Запорізького національного університету, 45 здобувачів освіти Класичного приватного університету (КПУ), 45 здобувачів освіти КЗ вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 80 здобувачів освіти Бердянського державного педагогічного університету.

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні особливості вивчення розвитку професійної компетентності соціальних працівників. Проведено аналіз наукових досліджень щодо визначення сутності професійної компетентності.

Заслуговує на увагу пропозиція Кузьміної М.О. розглядати професійну компетентність через призму її сутнісних ознак, на основі яких здобувачка побудувала структурно-функціональну модель професійної компетентності соціального працівника та дала власне визначення поняття «професійна

компетентність майбутнього соціального працівника». Це поняття вона трактує як сукупність умінь, знань та спеціальних навичок, котрими повинен володіти майбутній соціальний працівник для успішного виконання соціальних завдань та функцій у роботі з клієнтами, а також здатність майбутнього випускника до чіткого розуміння соціальних процесів, проблем та викликів, з якими стикаються клієнти й вміння взаємодіяти з ними та надавати ефективну підтримку. Водночас авторка наголошує, що під час підготовки майбутніх фахівців до роботи в соціальній сфері на базі закладів освіти повинні бути сформовані умови для розвитку загальних і професійно спрямованих компетентностей, що надалі сприятиме особистісному та професійному розвитку і становленню особистості – через використання діяльнісного підходу до організації освітнього процесу.

Досліджуючи особливості вивчення процесу розвитку професійної компетентності соціальних працівників у вітчизняних та зарубіжних наукових працях, Кузьміна М.О. з'ясовує, що у вітчизняних наукових працях акцент робиться на практичному аспекті розвитку компетентності, тоді як у зарубіжних – на теоретичному. Саме це спонукало здобувачку згрупувати ключові компетентності майбутніх випускників за окремими ознаками, відокремити суто професійні компетенції від інших суміжних категорій. До категорій саме професійної компетентності майбутнього соціального працівника Кузьміна М.О. відносить володіння професійними знаннями; соціально-педагогічні вміння; психологічну гнучкість; володіння практичними технологіями соціальної роботи; соціальну практику; здатність встановлювати міжособистісні контакти; інтелектуальні здібності; комунікативні навички та особливості поведінки; усвідомлення професії соціального працівника крізь призму суспільної значимості; застосування теоретичних знань на практиці; наявність уявлень та переконань щодо основ соціальної психології; досвід взаємодії в житті соціуму.

Аналіз зарубіжних підходів до підготовки соціальних працівників дав змогу здобувачці узагальнити загальні умови для всіх претендентів на опанування професією: наявність високих оцінок з навчальних предметів у закладі освіти, міцні та глибокі знання з предметів обраної професії, фізична

та емоційна стабільність, соціальна зрілість, інтелектуальність, виявлена на основі тестів, мова, схвалення ради школи про моральні та особистісні якості студента.

Другий розділ дисертації присвячений розробленню методологічної бази дослідження та удосконаленню професійної компетентності майбутніх випускників закладів вищої освіти на прикладі спеціальності 231 Соціальна робота. За результати проведеного аналізу чинного Стандарту вищої освіти галузі знань 23 Соціальна робота, спеціальності 231 Соціальна робота та Професійного стандарту «Соціальний працівник», освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота Кузьміна М.О. побудувала покрокову модель набуття професійної компетентності майбутніх випускників спеціальності 231 Соціальна робота. Модель включає 5 послідовних кроків: Крок 1: Аналіз сучасних вимог до професійної компетентності соціальних працівників. Крок 2: Визначення компетентностей, необхідних для соціальних працівників. Крок 3: Розробка навчальної програми з урахуванням компетентностей. Крок 4: Реалізація навчальної програми. Крок 5: Оцінка результатів та вдосконалення навчальної програми. Вважаємо, що розроблена здобувачкою модель розвитку професійної компетентності дасть змогу майбутнім соціальним працівникам систематично розвивати свої знання, навички та компетентності у професійній сфері. Структурну побудову системи професійних компетентностей майбутніх випускників Кузьміна М.О. пропонує розглядати як сукупність мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного та особистісно-рефлексивного елементів.

Позитивним вважаємо й те, що у своєму комплексному дослідженні здобувачка не лише висвітлює статус-кво формування професійної компетентності у студентів з соціальної роботи, але й пропонує практичні рекомендації щодо його покращення, зокрема використання результатів дослідження для розроблення навчальних програм і педагогічних стратегій в закладах освіти. Інтеграція розробленої Кузьміною М.О. концепції емпіричного дослідження формування професійної компетентності випускників закладів вищої освіти дозволяє виявити найбільш проблемні

аспекти формування професійних компетентностей майбутніх фахівців із соціальної роботи; розроблення критеріально-рівневого інструментарію для подальшої оцінки показників формування досліджуваного явища; розроблення процесу формування професійних компетентностей; зосередження професійної діяльності майбутнього спеціаліста у сфері компетентностей та виконання конкретних професійних завдань.

Очевидним авторським науковим здобутком є інтегрована структура компетентностей з виокремленням складових елементів і показників з метою визначення рівня сформованості професійних компетентностей майбутніх випускників. Для оцінки рівня формування окремих критеріїв професійних компетентностей здобувачка визначила і розкрила сутність окремих її рівнів (низького, середнього, високого).

У третьому розділі здійснюється експериментальна перевірка організаційних умов формування професійної компетентності майбутніх випускників закладу вищої освіти на прикладі спеціальності 231 Соціальна робота. Авторка обґрунтовано доводить, що попередній аналіз у межах вибірки показав нерівномірний розвиток компетентностей. Достатньо низькими є показники дослідження когнітивно-діяльнісних та особистісно-рефлексивних компонентів, що свідчить про гостру потребу в процесі навчання акцентувати увагу саме на них. Заслуговує на увагу пропозиція Кузьміної М.О. про доцільність вивчення студентами вибіркового курсу «Професійна компетентність фахівця із соціальної роботи», який дасть змогу виробити загальні та спеціальні компетентності. Впровадження запропонованих здобувачкою заходів та програм сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх соціальних робітників, формуванню їхніх компетентностей.

Наукова новизна одержаних результатів.

Серед найбільш значущих наукових результатів, що мають наукову новизну, можна виділити такі:

- вперше запропоновано авторське визначення поняття «професійна компетентність майбутнього соціального працівника» та розроблено інтегровану модель професійної компетентності соціального працівника;

- запропоновано критеріально-рівневий інструментарій оцінювання результатів формування компетентностей;
- доведено, що ефективна система педагогічного та психологічного супроводу може суттєво сприяти розвитку професійної компетентності.
- подальшого розвитку набули ключові принципи індивідуально-компетентнісної підготовки соціальних працівників, що їх було визначено на основі аналізу зарубіжного досвіду: етичні стандарти; культурна компетентність та безпека в професійній практиці; практична освіта як взаємне партнерство між студентом, організацією-приймачем та навчальним закладом; координація між навчальними закладами та установами соціальної опіки через спеціальну комісію, що об'єднує викладачів, студентів та соціальних працівників.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях та відсутність (наявність) академічної доброчесності.

Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до формування професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи у закладі вищої освіти.

Результати наукового дослідження, викладені в дисертації, отримані автором особисто. Основні положення дисертації відображені автором у 4 статтях, опублікованих у наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Scopus, Web of Science, в 1 статті у періодичному науковому виданні іншої держави, в 6 статтях у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних, в окремих розділах у 2 монографіях, у 10 публікаціях (тези доповідей), що засвідчують апробацію матеріалів дисертації на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях.

Дисертаційна робота виконана самостійно, порушень академічної доброчесності не виявлено.

Значення роботи для науки, практики та суспільства.

Практичне значення дослідження полягає у формуванні теоретико-прикладних засад розвитку нових освітніх програм для працівників соціальної сфери. Зокрема, здобувачкою розроблений та запропонований додатковий

курс для майбутніх спеціалістів сфери соціальної роботи «Професійна компетентність фахівця із соціальної роботи». Розроблена структурно-функціональна модель професійної компетентності може слугувати основою для дальших наукових досліджень та розробки нових методологічних підходів у цій сфері.

Основні положення моделі формування професійної компетентності соціального працівника використовуються в освітній діяльності Національного університету «Запорізька політехніка», про що свідчить довідка № 39/79/2631-1 від 23.08.2023 р. Результати дослідження також використовуються в освітній діяльності Запорізького національного університету під час викладання курсів «Вступ до спеціальності», «Теорія соціальної роботи», «Методи та організація досліджень у соціальній роботі», «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів», (довідка № 01/01-13/79 від 08.08.2023 р.); в освітній діяльності Національного університету «Запорізька політехніка» під час викладання дисциплін «Теорія соціальної роботи», «Методика соціальних досліджень», «Соціальна робота у сфері зайнятості», «Технології професійної взаємодії та комунікації», «Технології соціальної роботи» (довідка № 39/79/2661-1 від 25.08.2023 р.).

***Дискусійні положення та зауваження до змісту
дисертаційної роботи.***

Визнаючи науково обґрунтовані результати та практичне значення дисертаційного дослідження, вважаємо, що необхідно звернути увагу автора та членів разової спеціалізованої вченої ради на певні дискусійні положення, що містяться в роботі.

1. На нашу думку, п.1.1 «Професійна компетентність майбутнього випускника спеціальності 231 Соціальна робота» має дещо констатувально-описовий характер і потребує посилення його аналітичної складової.

2. У п. 3.1 «Дослідження стану сформованості професійної компетентності у майбутніх випускників спеціальності 231 Соціальна робота: констатувальний етап дослідження» для кращого сприйняття результатів дослідження варто було б використати візуалізацію (графіки, діаграми).

3. При розробці моделі формування професійної компетентності соціального працівника варто було проаналізувати професійний стандарт «Фахівець із соціальної роботи», оскільки в темі дослідження заявлений саме фахівець із соціальної роботи.

4. У сучасному українському суспільстві з огляду на російсько-українську війну зростає кількість соціальних проблем, зокрема з'явилися вразливі категорії населення, які потребують кваліфікованої соціальної допомоги, психологічного захисту і правової підтримки професійно підготовлених соціальних фахівців. Тому здобувачці варто було б звернути увагу на проблеми формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення, формування у студентів відповідних компетентностей, навичок і якостей (умінь і навичок оцінювання та вирішення соціальних проблеми та потреб вразливих категорій населення, налагодження співпраці з представникам різних професійних груп та громад, володіння комунікативністю, емоційною стабільністю, емпатійністю, рішучістю, цілеспрямованістю, толерантністю, відповідальністю тощо).

5. Виявлення рівнів сформованості професійної компетентності студентів експериментальних груп – високого, середнього та низького – вимагає відповідної диференціації завдань для простеження динаміки зростання умінь і переходу студентів з нижчих рівнів на вищі.

6. У п. 2.2. варто було б обґрунтувати доцільність вибору обраних критеріїв та показників сформованості професійної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Наведені зауваження суттєво не впливають на зміст дисертації, якість висновків та обґрунтованість положень наукової новизни, не знижують її наукової та практичної цінності.

Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Кузьміної М.О. є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають наукову новизну, теоретичну та практичну цінність. Винесені на захист положення і висновки є достовірними, а декларована наукова новизна адекватно розкривається в

роботі. Рівень проведеного дослідження свідчить про наукову зрілість здобувачки. Опубліковані за темою дисертації наукові праці відображають основні положення і висновки, які стали результатом авторського дослідження.

Зміст дисертації повністю відображає основні наукові положення дисертації. Стиль викладу матеріалу науковий, логічний, виважений та зрозумілий. Дисертація оформлена відповідно до чинних вимог, читається легко, викликає зацікавленість досліджуваною проблематикою.

Дисертаційна робота Кузьміної Марії Олегівни за актуальністю, змістом та повнотою викладу її результатів у публікаціях, обсягом і якістю оформлення відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» та вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її авторка, Кузьміна Марія Олегівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Світлана ЧЕРНЕТА

